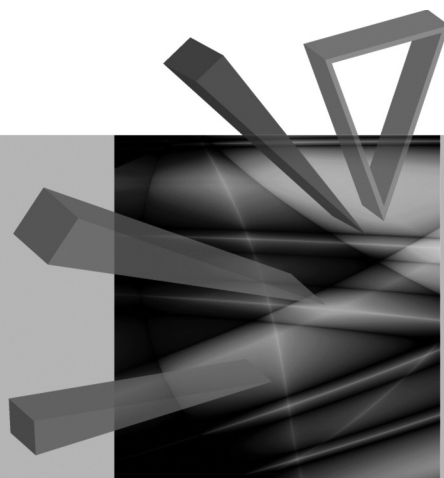

Kształtowanie zrównoważonego rozwoju w reakcji na kryzys globalny

pod redakcją
Andrzeja Graczyka

Recenzenci: Józefa Famielec, Ryszard Janikowski, Dariusz Kielczewski

Redaktor Wydawnictwa: Jadwiga Marcinek

Redaktor techniczny: Barbara Łopusiewicz

Korektor: Justyna Mroczkowska

Łamanie: Adam Dębski

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna na stronie www.ibuk.pl

Streszczenia publikowanych artykułów są dostępne w międzynarodowej bazie danych The Central European Journal of Social Sciences and Humanities <http://cejsh.icm.edu.pl> oraz w The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com, a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się na stronie internetowej Wydawnictwa www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie wymaga pisemnej zgody Wydawnictwa

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2011

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-127-0

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk: Drukarnia TOTEM

Spis treści

Wstęp	9
-------------	---

Część 1. Identyfikacja problemów zrównoważonego rozwoju w warunkach kryzysu globalnego

Bogusław Fiedor: Trwały rozwój a koncepcja społecznej gospodarki rynkowej	13
Stanisław Czaja: Wybrane informacyjne ograniczenia realizacji strategii zrównoważonego rozwoju	30
Zbigniew Dokurno: Procykliczne i antycykliczne oddziaływania kapitału naturalnego w zrównoważonym rozwoju.....	45
Bogdan Piątkowski: Gospodarowanie zasobami odnawialnymi na przykładzie rybołówstwa wolnego dostępu.....	59
Ivan Telega: Rozwój zrównoważony regionów Polski – próba oceny	77
Łukasz Popławski: Rolnictwo ekologiczne w opinii mieszkańców obszarów chronionych województwa świętokrzyskiego	93
Jacek Juzwiszyn: Wirowe modelowanie sprawiedliwości międzypokoleniowej a kryzys globalny	110

Część 2. Kształtowanie lokalnych koncepcji zrównoważonego rozwoju

Zbigniew Brodziński: Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich w strategiach partnerstw terytorialnych	131
Joanna Czerna-Grygiel: Problemy zrównoważenia konsumpcji w globalnej gospodarce opartej na wiedzy	144
Agnieszka Sobol: Partnerstwo publiczno-prywatne jako instrument realizacji lokalnego rozwoju zrównoważonego w dobie kryzysu światowego	158
Anetta Zielińska: Zrównoważony rozwój na obszarach przyrodniczo cennych – szansa czy zagrożenie?	172

Część 3. Zastosowanie instrumentów ekonomicznych na rzecz równoważenia rozwoju

Zbigniew Jakubczyk: Powiązania pomiędzy podsystemem pozyskiwania środków a podsystemem instytucjonalno-prawnym w systemie finansowania przedsięwzięć ekologicznych.....	185
Anna Dubel: Ubezpieczenia od skutków klęsk żywiołowych	196

Piotr P. Małecki: Preferencje podatkowe z zakresu ochrony środowiska w polskim prawodawstwie	213
---	-----

Część 4. Kształtowanie zrównoważonego rozwoju na poziomie mikroekonomicznym

Elżbieta Lorek: Znaczenie struktur klastrowych jako narzędzi wzmacniających konkurencyjność i innowacyjność gospodarki	231
Bożena Ryszawska-Grzeszczak: Zrównoważona konsumpcja jako jedna z szans przełamania kryzysu globalnego	247
Irena Rumianowska: Instytucje nieformalne kształtujące relacje człowiek-środowisko przyrodnicze a wybory i postawy konsumentów polskich....	265
Ewa Jastrzębska, Paulina Legutko-Kobus: Edukacja w zakresie rozwoju zrównoważonego na kierunkach ekonomicznych	281
Mariusz Treła: Inicjatywy na rzecz zrównoważonego transportu drogowego .	308
Krzysztof Posłuszny: Odpowiedzialność środowiskowa jako czynnik przewagi konkurencyjnej w warunkach kryzysu	325
Joanna Ejdyś, Halina Kiryluk: Kryzys globalny a rozwój turystyki na przykładzie województwa podlaskiego	336
Justyna Muweis: Znaczenie ekologizacji działalności przedsiębiorstw dla ograniczania skutków kryzysu	351
Dorota Bargiel: Rola społecznej odpowiedzialności biznesu i zrównoważonego rozwoju w ograniczaniu zjawisk kryzysowych	365
Małgorzata Śliczna: Wybrane sposoby stymulowania rozwoju rynku budynków przyjaznych środowisku	374

Summaries

Bogusław Fiedor: Sustainable development and the concept of social market economy	29
Stanisław Czaja: Chosen informative limitations of the realization of the sustainable development strategy	44
Zbigniew Dokurno: Pro-cyclical and countercyclical impact of natural capital on the economic growth.....	58
Bogdan Piątkowski: Management of renewable resources in an open access fishery	76
Ivan Telega: Sustainable development of Polish regions – an attempt to assess	92
Łukasz Popławski: Organic farming in the opinion of the inhabitants of protected areas of Świętokrzyskie Voivodeship.....	109

Jacek Juzwiszyn: Rotary modelling of the justice between generation and global crisis.....	130
Zbigniew Brodziński: Sustainable development of rural areas in territorial partnership strategies.....	143
Joanna Czerna-Grygiel: Problems of sustainable consumption in the knowledge based economy.....	157
Agnieszka Sobol: Public-private partnership as an instrument of local sustainable development in the time of global crisis.....	171
Anetta Zielińska: Sustainable development in the natural valuable areas – a chance or a threat?.....	184
Zbigniew Jakubczyk: The sub-system of acquisition of means and the institutional-legal sub-system within the system of financing of ecological enterprises.....	195
Anna Dubel: Insurance against natural disasters.....	212
Piotr P. Małecki: Tax preferences for environmental conservation in Polish legislation.....	230
Elżbieta Lorek: The importance of cluster structures as tools for enhancing the competitiveness and innovation of economy.....	246
Bożena Ryszawska-Grzeszczak: Sustainable consumption as a chance to overcome a global crisis.....	264
Irena Rumianowska: Informal institutions shaping the relationships: human - natural environment and choices and attitudes of polish consumers.....	280
Ewa Jastrzębska, Paulina Legutko-Kobus: Education for sustainable development on economic studies.....	293
Mariusz Treła: Initiatives for sustainable road transport.....	324
Krzysztof Posłuszny: Environmental responsibility as a factor of competitive advantage during the financial crisis.....	335
Joanna Ejdyś, Halina Kiryluk: Development of tourism in Poland and Podlasie Voivodeship during crisis.....	350
Justyna Muweis: The significance of ecologization of enterprises' activity for the limitation results of economic crisis.....	364
Dorota Bargiel: The role of Corporate Social Responsibility and sustainable development in limiting the crisis phenomena.....	373
Małgorzata Śliczna: Chosen aspects of stimulating environment friendly buildings market development.....	385

Zbigniew Brodziński

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH W STRATEGIACH PARTNERSTW TERYTORYALNYCH

Streszczenie: W artykule przedstawiono możliwości i problemy stymulowania zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich na przykładzie aktywności lokalnych grup działania (LGD). Opinie w tej sprawie zebrano drogą wywiadu bezpośredniego ze 182 przedstawicielami 14 LGD z województwa warmińsko-mazurskiego. Wdrażane przez LGD cele i działania, w ramach lokalnych strategii rozwoju, wpisują się w realizację tego zamierzenia, obejmują bowiem próby:

- wspierania rozwoju gospodarczego, w tym lokalnej przedsiębiorczości, współpracy podmiotów gospodarczych oraz promocji lokalnych produktów;
- propagowania i wspierania różnych inicjatyw społecznych;
- promowania racjonalnego wykorzystania zasobów lokalnych, w tym zwłaszcza środowiska naturalnego;
- kształtowania przestrzeni, czego przykładem są projekty organizacji szlaków turystycznych, renowacji wsi itp.);
- rozwijania współpracy w ramach partnerstw terytorialnych z udziałem przedstawicieli różnych sektorów życia społeczno-gospodarczego wsi.

Słowa kluczowe: rozwój zrównoważony, strategia rozwoju obszarów wiejskich, lokalna grupa działania.

1. Wstęp

Wielu autorów podkreśla mnogość i wieloznaczność definicji rozwoju zrównoważonego [m.in. Piontek 2002, Papuziński 2005, Graczyk 2007, Florczak 2008]. Nie włączając się szerzej w dyskusję dotyczącą istoty pojęcia, warto zwrócić uwagę na opinię T. Borysa [Borys 1999], że rozwój zrównoważony, trwały, ekorozwój czy rozwój samopodtrzymujący są synonimami. Zrównoważony charakter rozwoju podkreśla, zdaniem autora, potrzebę realizacji programu restrukturyzacji ekonomicznej, społecznej i technicznej, której celem jest ochrona przyrody i środowiska. Kategoria trwałości oznacza przyjęcie takich metod gospodarowania, dzięki którym stanie się możliwe utrzymanie istniejących zasobów środowiskowych przy jednoczesnym ukierunkowaniu na poprawę warunków życia ludności. Samopodtrzymywanie rozwoju akcentuje z kolei wzajemne zależności między czynnikami o charakterze eko-

nomicznym, społecznym i ekologicznym w stymulowaniu długookresowego wzrostu gospodarczego [Borys 1999].

W odniesieniu do obszarów wiejskich najczęściej eksponowaną cechą koncepcji rozwoju zrównoważonego jest faworyzowanie przestrzeni przyrodniczej [Bocian 2007]. Zasoby przyrodnicze, pozostając w interakcji z przestrzennymi systemami społeczno-gospodarczymi, warunkują występowanie różnych funkcji tych systemów, tj. funkcji rolniczej, leśnej, osiedleńczej itp. [Kaca, Chyłek 2001]. Niezależnie jednak od uprzywilejowanej roli, jaką w kreowaniu modelu rozwoju obszarów wiejskich odgrywają uwarunkowania przyrodnicze, konieczne jest zachowanie odpowiednich proporcji między celami ekonomicznymi (ładem ekonomicznym), społecznymi (ładem społecznym) i jakością środowiska (ładem ekologicznym) [Wiatrak 2003], z równoczesną integracją systemu z działaniami aktywizującymi środowiska lokalne [Satterthwaite, Tacoli 2003].

W przekonaniu wielu specjalistów siłą motoryczną przekształceń przestrzennych są potrzeby społeczne, zaspokajane w wyniku działalności gospodarczej [Panfiluk 2003]. W związku z tym w programach zrównoważonego rozwoju jednostek terytorialnych przestrzeni ta jest często postrzegana jako z góry założony „stan docelowy”, nie zaś jako proces, którego domeną jest zmieniające się otoczenie. Warto więc zauważyć, że rozwój zrównoważony jest procesem ewolucyjnym, w którym wiązka celów nie ma charakteru statycznego, lecz podlega „zmiennej hierarchizacji w zależności od uwarunkowań” [Parteka 2000]. Oddziaływanie tych uwarunkowań m.in. na charakter, kierunek i dynamikę rozwoju zależy w znaczącym stopniu od umiejętności instytucji i osób odpowiedzialnych za wdrażanie programu.

W kontekście prowadzonych rozważań teoretycznych dotyczących możliwości stymulowania rozwoju zrównoważonego (*sustainable development*) i badań własnych za niezbędne w planowaniu rozwoju obszarów wiejskich w skali lokalnej należy uznać spełnienie takich wymogów, jak:

- wykorzystanie lokalnych zasobów, w tym w pierwszej kolejności zasobów odnawialnych;
- wybór rozwiązań, które nie niszczą środowiska naturalnego;
- objęcie ochroną i racjonalne wykorzystanie dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego objętego programem obszaru;
- pielęgnowanie więzi społecznych;
- propagowanie różnych form współpracy między samorządem, organizacjami gospodarczymi i pozarządowymi.

Przedstawione zalecenia są wdrażane w różnym stopniu i z różną determinacją przez funkcjonujące na obszarach wiejskich partnerstwa terytorialne – lokalne grupy działania (LGD). Wyzwaniem dla funkcjonujących LGD jest poszukiwanie optymalnych metod zarządzania zasobami obszarów wiejskich w sposób trwały, głównie za pośrednictwem lokalnych strategii rozwoju (LSR), wdrażanych od 2009 r. z udziałem szerokiej reprezentacji mieszkańców wsi.

Celem pracy było poznanie możliwości stymulowania zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich przez LGD. Opinie w tej sprawie zebrano metodą wywiadu z wykorzystaniem kwestionariusza, przeprowadzonego w 2010 r. wśród 182 osób reprezentujących 14 funkcjonujących w województwie warmińsko-mazurskim lokalnych grup działania.

2. Warunki sprzyjające stymulowaniu zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich w skali lokalnej

Mimo globalnego wymiaru idei *sustainable development* w literaturze często podkreślana jest potrzeba lokalnego ujęcia procesu planowania zmian w sposób zrównoważony [Prytty 1998, Kidd 2000, Parysek 2001, Cichoń 2003, Brodziński 2009].

Lokalny wymiar rozwiązywania problemów i podejmowania decyzji mających wpływ na charakter dokonujących się zmian uzasadnia fakt, że wdrażanie zarówno unijnych, jak i krajowych instrumentów polityki rozwoju obszarów wiejskich zawsze przebiega w środowisku lokalnym. Tu bowiem funkcjonują przedsiębiorstwa i instytucje, z tymi środowiskami utożsamiają się mieszkańcy regionu, tu pojawia się i jest rozwiązywana większość problemów. J. Greer i G. Greer [Greer, Greer 2001] proponują włączenie w ów proces jak największej liczby osób. Zdaniem autorów skuteczność rozwiązywania pojawiających się konfliktów zależy od zaangażowania wielu stron oraz od możliwości rozwijania wśród przedstawicieli społeczności lokalnych zdolności do wchłaniania nowych pomysłów, które pojawiają się podczas oddziaływania na siebie różnych grup mieszkańców. Założenia koncepcji zrównoważonego rozwoju tkwią więc w pragnieniu nadania odpowiedniego kształtu procesom gospodarczym i społecznym oraz w stworzeniu takiego układu instytucjonalnego, który sprzyjałby rozwojowi kapitału społecznego. Ów kapitał, twierdzi m.in. R. Putnam [Putnam 1995], odnosząc się do takich cech organizacji społeczeństwa, jak zaufanie, normy społeczne, sieci stowarzyszeń, może zwiększyć sprawność społeczeństwa, ułatwiając skoordynowane działanie.

W opinii osób objętych badaniami i uczestniczących we wdrażaniu lokalnych strategii rozwoju (LSR) znaczącą rolę w procesie stymulowania zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich w skali lokalnej odgrywają w kolejności takie czynniki, jak:

- istniejące możliwości uzyskania wsparcia ze źródeł zewnętrznych,
- obecność w środowisku lokalnym osób gotowych do współdziałania,
- obecność podmiotów zainteresowanych wdrażaniem programu,
- istnienie podmiotu odpowiedzialnego za właściwą komunikację i koordynację działań instytucji i organizacji wdrażających program,
- istnienie atmosfery współpracy partnerów reprezentujących różne sektory życia społeczno-gospodarczego (tab. 1).

Tabela 1. Wskazania respondentów nt. głównych grup czynników mających wpływ na proces stymulowania zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich w skali lokalnej*

Wyszczególnienie odpowiedzi	Brak odpowiedzi	Średnia ocen	Odchylenie standardowe	Współczynnik zmienności (%)
Istnienie możliwości uzyskania wsparcia ze źródeł zewnętrznych	8	2,34	1,170	50,06
Odpowiednie kompetencje osób odpowiedzialnych za wdrażanie programu	10	3,01	1,055	35,02
Brak napięć i konfliktów wewnątrz instytucji/organizacji	9	3,81	1,074	28,17
Obecność w środowisku lokalnym osób gotowych do współdziałania	8	2,52	1,011	40,08
Istnienie źródła komunikacji i koordynacji działań	9	2,64	0,949	35,98
Atmosfera współpracy partnerów reprezentujących różne sektory życia społeczno-gospodarczego	8	2,65	0,977	36,84
Spójne przepisy regulujące działania instytucji i organizacji	9	2,88	1,114	38,69
Odpowiednio zorganizowane biuro, odpowiedzialne za wdrażanie programu	11	2,97	1,162	39,19
Podporządkowanie działań LGD realizacji przyjętych celów	10	3,49	1,114	31,94
Odpowiednia liczba podmiotów zainteresowanych wdrażaniem programu	9	2,62	1,504	57,50

* Każdy z respondentów dokonał wyboru 5 z 21 propozycji i ustalił ich hierarchię od 1 (czynnik najważniejszy) do 5 (czynnik najmniej ważny w wybranej grupie).

Źródło: badania własne.

Jak można zauważyć, wdrażające programy rozwoju LGD są w znacznym stopniu uzależnione od pomocy zewnętrznych instytucji. Możliwość uzyskania wsparcia jest postrzegana przez respondentów jako warunek *sine qua non* umożliwiający uruchomienie innych czynników mających wpływ na rozwój. Egzogeniczny charakter podstawowego, w opinii badanych, źródła stymulowania zmian sprzyja tworzeniu sprawnego systemu lokalnej infrastruktury instytucjonalnej wspierającej rozwój obszarów wiejskich. Świadczą o tym kolejne wskazania uczestników badań, które – koncentrując się wokół sposobów wykorzystania kapitału społecznego – sygnalizują potrzebę współdziałania liderów wiejskich na rzecz wdrażania lokalnych programów rozwoju.

Zależności występujące między poziomem zorganizowania lokalnych społeczności a dynamiką rozwoju obszarów wiejskich zostały potwierdzone w wielu innych badaniach. Strategie rozwoju oparte na zasobach endogenicznych są szczególnie

preferowane po ostatniej reformie funduszy strukturalnych Unii Europejskiej¹. Taki sposób stymulowania zmian wykracza poza kontekst czysto ekonomiczny i obejmuje zarówno społeczne, jak też kulturalne i ekologiczne możliwości rozwojowe, co z kolei jest spójne z zasadami zrównoważonego rozwoju.

Tabela 2. Ocena wpływu różnych instytucji na rozwój obszarów wiejskich w opinii respondentów

Wyszczególnienie	Brak odpowiedzi	Ocena średnia*	Odchylenie standardowe	Współczynnik zmienności (%)
Administracja rządowa (województwa)	10	3,32	0,946	28,48
Administracja centralna	10	2,84	1,226	43,11
ARiMR	8	3,57	0,760	21,33
Samorząd lokalny	5	4,33	0,675	15,61
Samorząd wojewódzki	8	3,80	0,730	19,19
Ośrodek doradztwa rolniczego	10	2,72	1,006	36,95
Organizacje pozarządowe	9	2,88	0,998	34,67
Izba rolnicza	9	2,86	1,081	37,83
Instytucje doradcze i edukacyjne	13	2,68	0,946	35,33
Partie polityczne	8	1,74	0,863	49,61
Podmioty gospodarcze	12	3,23	1,014	31,42
Związki zawodowe	8	1,74	0,912	52,46

* Każdy z respondentów dokonał oceny wszystkich instytucji mających wpływ na rozwój obszarów wiejskich według tradycyjnej skali ocen, gdzie 1 to ocena najniższa, a 5 – najwyższa.

Źródło: badania własne.

Jak wskazuje przykład województwa warmińsko-mazurskiego, partnerstwa na rzecz rozwoju obszarów wiejskich są organizowane w obrębie województwa². Można więc zgodzić się z poglądem m.in. Z. Sawickiej i A. Wiatraka [Sawicka, Wiatrak 2008], że projektowanie rozwoju obszarów wiejskich jest zregionalizowane. Wdrażające subregionalne programy rozwoju LGD stają się ważnym ogniwem w systemie kreowania polityki wobec obszarów wiejskich, a przede wszystkim ważnym partnerem samorządu wojewódzkiego w kontaktach z gminami oraz sektorem gospodarczym i mieszkańcami. Z tego względu interesujące jest poznanie ocen respondentów, dotyczących wpływu różnych instytucji na rozwój obszarów wiejskich (tab. 2). W ocenie tej najwyższe noty uzyskał samorząd lokalny, którego jedną z głównych ról we współczesnym społeczeństwie jest działanie na rzecz wzrostu poziomu życia ludności oraz ograniczenia bezrobocia. Jak można zauważyć, strategie

¹ Między innymi możliwości finansowania wdrażanych przez LGD lokalnych strategii rozwoju (LSR) są uzależnione od poziomu mobilizacji społeczności lokalnych.

² Partnerstwo lokalne jest tu definiowane jako trójsektorowe porozumienie instytucji publicznych, organizacji pozarządowych, przedsiębiorstw i mieszkańców wsi, podejmujących wspólnie długofalowe działania na rzecz rozwoju subregionu (obszaru spójnego przestrzennie, gospodarczo i społecznie).

gmin w zakresie zarządzania zasobami są zorientowane głównie na podejmowanie takich decyzji, które będą akceptowane przez społeczność lokalną. Kolejne miejsce w rankingu osoby uczestniczące we wdrażaniu LSR przyznały samorządowi wojewódzkiemu, w którego kompetencjach znajduje się koordynacja wdrażania Osi IV PROW³ – programu Leader. Na trzecim miejscu w ocenach badanych uplasowała się ARiMR, a więc instytucja pośrednicząca w przekazywaniu środków pomocowych na realizację założeń powyższych strategii (tab. 2). Przedstawione oceny wskazują, że osoby uczestniczące we wdrażaniu LSR w praktyce koncentrują uwagę na budowaniu poprawnych relacji z tymi instytucjami, od których decyzji zależy wdrażanie przyjętych celów LSR.

Analizując cele zapisane w 14 wdrażanych na terenie województwa warmińsko-mazurskiego LSR, można wyróżnić takie, które wpisują się w zadania przypisane samorządowi lokalnemu, oraz inspirowane i realizowane przez formalne i nieformalne grupy mieszkańców. Pierwsza kategoria obejmuje głównie działania o charakterze inwestycyjnym (związane z modernizacją infrastruktury technicznej). Do drugiej kategorii można zaliczyć przede wszystkim:

- działania o charakterze informacyjnym, realizowane głównie przy udziale i zaangażowaniu lokalnych liderów,
- szkolenia skierowane do przedstawicieli różnych grup mieszkańców,
- aktywizację organizacji lokalnych i mieszkańców w różnych sferach życia społeczno-gospodarczego wsi,
- wsparcie finansowe inicjatyw gospodarczych wpisujących się w działania LSR.

J. Wilkin [Wilkin 2004] zauważył, że to głównie liderzy, radni i przedsiębiorcy, a także osoby reprezentujące instytucje i lokalne organizacje pozarządowe decydują o tempie rozwoju. To spostrzeżenie sygnalizuje potrzebę szerokiej partycypacji społecznej zarówno w procesie tworzenia programu rozwoju, jak i jego realizacji. W tej kwestii trafną jest opinia A. Kalety [Kaleta 1999, za: R.A. Dyer], że „rozwój społeczności lokalnej jest techniką uzyskania ogólnej zgody zarówno co do wartości, które są najważniejsze dla ogólnego dobrobytu, jak i najlepszych środków ich realizacji”.

3. Zintegrowany rozwój subregionu jako warunek wdrażania idei *sustainable development*

Jak wskazują kolejne raporty FDPA o stanie wsi, zwiększający się dystans m.in. w zakresie dochodów ludności, możliwości uczestnictwa jednostek i grup mieszkańców w rozwoju gospodarczym, korzystania z osiągnięć bytowych społeczeństwa, znacznie ogranicza spójność społeczno-ekonomiczną obszarów wiejskich w ich wymiarze przestrzennym [Polska wieś... 2010]. Zróznicowany poziom warunków życia i pracy między miastem i wsią oraz pomiędzy poszczególnymi regio-

³ Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.

nami kraju ma swoje implikacje w sferze aktywności społeczno-gospodarczej mieszkańców wsi. Niespójne społeczeństwa są bardziej podatne na różne konflikty niż te, które cechuje większa spójność. Z tego względu wzrost spójności społeczno-ekonomicznej traktowany jest w UE jako ważny cel polityk wspólnotowych. Według J. Wiklina [*Polska wieś...* 2010] istnieje potrzeba skupienia wysiłków wokół zapewnienia zrównoważonego rozwoju wsi, szczególnie ze względu na brak skutecznego lobby działającego na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, brak liderów, odpowiednich instytucji i kapitału społecznego.

Dla rozwoju obszarów wiejskich, twierdzi M. Adamowicz [Adamowicz 2005], istotne znaczenie mają koncepcje, które ułatwiają przepływ wiedzy, technologii, dyfuzję innowacji, adaptację i dostosowanie do zmieniających się uwarunkowań oraz wspierają różne formy współpracy i kooperacji. W tym kontekście wzrasta rola i znaczenie polityki zintegrowanego rozwoju. Oznacza ona potrzebę operacjonalizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju opierającą się na zarządzaniu sferą społeczną, gospodarczą i przestrzenną w taki sposób, aby zgodnie z zasadą sprawiedliwości międzygeneracyjnej równoważyć dostęp do środków poszczególnym społecznościom i grupom [Borys 2002].

Równoważeniu i harmonizacji rozwoju struktur przestrzennych, minimalizowaniu konfliktów i dysproporcji rozwojowych, twierdzi E. Piekarska [Piekarska 2003], sprzyja zintegrowanie sfery społecznej, gospodarczej i ekologicznej. W odniesieniu do obszarów wiejskich dotyczy ono próby bezkonfliktowego zharmonizowania różnych oczekiwań mieszkańców objętego programem obszaru. Mieszkańcy obszarów wiejskich domagają się realizacji różnorodności funkcjonalnej terenu, na którym żyją. Głównym elementem tej różnorodności są praca i warunki mieszkaniowe, możliwości spędzania wolnego czasu, oferta kulturalna, istniejąca sieć wsparcia i pomocy społecznej, walory krajobrazu, równowaga ekologiczna [Borys 2003; Papuziński 2005]. W związku z tym pojawia się pojęcie różnorodności funkcji, którą można osiągnąć za sprawą realizacji zintegrowanych koncepcji rozwoju. W zintegrowanym modelu rozwoju uwzględniany jest fakt, że istnieją pewne przestrzenne konsekwencje podejmowania decyzji i zależności między tymi decyzjami. Kluczowym warunkiem kreowania lokalnej polityki rozwoju obszarów wiejskich wydaje się więc komplementarność działań przedstawicieli wszystkich grup mieszkańców. Można zatem domniemywać, że z rozwojem zrównoważonym mamy do czynienia wówczas, gdy podejmowane w ramach programu cele rozwojowe umożliwiają zastosowanie rozwiązań opartych na optymalnych kombinacjach działań. Podejście takie jednak nie zawsze zapobiega powstawaniu nowych problemów. Cały proces jest więc poszukiwaniem zarysów takich strategii zrównoważonego rozwoju, które obejmują wszystkie ważne dziedziny i obszary znajdujące się w kręgu zainteresowania inicjatorów programu i jego beneficjentów. Na podstawie opinii badanych można uznać, że niezbędnymi warunkami wdrażania takich strategii są:

- istnienie struktur instytucjonalnych wspierających rozwój obszarów wiejskich,
- stałe pobudzanie aktywności ekonomicznej i społecznej mieszkańców,

- wykorzystanie czynników kulturowych, historycznych, geograficznych i społecznych w stymulowaniu rozwoju,
- istnienie odpowiednio rozwiniętej infrastruktury, potencjału gospodarczego, zasobów pracy, rynku zewnętrznego, kapitału inwestycyjnego, zasobów finansowych, zasobów przyrodniczych, a także poziomu oświaty,
- nieustanne wzmacnianie czynników mających wpływ na poziom konkurencyjności jednostek samorządu terytorialnego.

Jak wynika z wypowiedzi więcej niż połowy respondentów (osób reprezentujących LGD z województwa warmińsko-mazurskiego), strategie i plany zrównoważonego rozwoju powinny uwzględniać w kolejności takie priorytety, jak:

- rozwój infrastruktury technicznej,
- wsparcie sektora małych i średnich przedsiębiorstw,
- wsparcie procesu modernizacji rolnictwa,
- rozwój infrastruktury społecznej,
- promocja obszaru,
- rozwój infrastruktury instytucjonalnej,
- szkolenia na rzecz podnoszenia kwalifikacji zawodowych mieszkańców,
- tworzenie sieci kontaktów (między gminami, instytucjami, społecznościami itp.).

W opinii badanych strategie muszą być dostosowane do regionalnych i lokalnych uwarunkowań przyrodniczych, a także woli lokalnej społeczności⁴. Nie bez wpływu na dokonane przez respondentów wybory priorytetów pozostawał fakt znacznego zapóźnienia gospodarczego objętego badaniami regionu. W związku z tym najczęściej artykułowane cele rozwojowe dotyczyły działań na rzecz rozwoju i modernizacji infrastruktury, rozwoju przedsiębiorczości oraz modernizacji rolnictwa, czyli tych obszarów i spraw, które są związane z kategorią ładu gospodarczego i przestrzennego⁵.

W kontekście celu niniejszej pracy, jakim było poznanie możliwości stymulowania zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich przez LGD, lokalny wymiar rozwoju scharakteryzowano, za J. Cichoniem [Cichoń 2003], jako wynik działalności różnych podmiotów władzy publicznej, organizacji pozarządowych, przedsiębiorstw i obywateli na tym samym terenie, które to działania powinny się wzajemnie uzupełniać, by przyczynić się do wzrostu gospodarczego. Zwrócenie uwagi na potrzebę partycypacyjnego podejścia do zarządzania zasobami i rozwoju wspólnot podkreślają również i inni autorzy, m.in. C.B. Flora [Flora et al. 2000], wskazując, że polega ono na zaangażowaniu w ów proces różnych lokalnych instytucji,

⁴ Wysokie walory przyrodnicze gmin województwa warmińsko-mazurskiego są często odbierane przez lokalne społeczności jako czynnik ograniczający możliwości rozwoju. Jest to problem dostrzegany szczególnie w tych środowiskach wiejskich, w których dominującym kierunkiem gospodarowania jest produkcja rolna.

⁵ Fakt, że rozwój infrastruktury generuje tzw. efekty zewnętrzne, sprawia, że odgrywa ona podstawową rolę jako czynnik lokalizacji kształtujący osadnictwo.

zarządzaniu w sposób adaptacyjny i holistyczny, nastawieniu wszystkich partnerów na rozwiązywanie pojawiających się sporów, zarządzaniu wiedzą w sposób zintegrowany, monitorowaniu dokonujących się zmian z udziałem zainteresowanych programem stron. Za desygnaty zintegrowanego rozwoju obszarów wiejskich można więc uznać równoczesne zajęcie się, obok infrastruktury technicznej, sprawami gospodarki, ochrony środowiska oraz osadnictwa.

W ramach bardziej zintegrowanego procesu wdrażania lokalnych strategii rozwoju można zaproponować zwrócenie szczególnej uwagi LGD na:

- poznanie różnicowań przestrzennych w zakresie działań, jakim ma służyć program;
- bardziej szczegółowe wyznaczenie celów oraz wskazanie proponowanych zamierzeń rozwojowych (programów, planów, przedsięwzięć);
- ustalenie źródeł korzyści społecznych, środowiskowych i ekonomicznych, które należy przeanalizować, z uwzględnieniem charakteru objętego programem obszaru (zwrócenie uwagi na rzeczy istotne z punktu widzenia różnych grup społecznych, gminy, NGO);
- zidentyfikowanie kluczowych walorów mających wpływ na podejmowane przedsięwzięcia oraz sposobu ich oddziaływania;
- ewaluację potencjalnych korzyści wynikających z realizacji strategii oraz prowadzenie systematycznej ich analizy;
- określenie wytycznych umożliwiających decydom sprawne podejmowanie decyzji w sprawach ważnych dla objętego programem obszaru;
- monitorowanie procesu.

Przedstawione zalecenia są komplementarne z podejściem osi IV – Leader. Wskazują one te sfery, które sprzyjają zintegrowaniu istniejących strategii i programów rozwoju obszarów wiejskich w skali lokalnej, co w konsekwencji może się przyczynić do rozszerzenia kręgu osób angażujących się w proces decyzyjny, zwiększenia przejrzystości tych procesów, stosowania monitoringu, a w konsekwencji do pełniejszego urzeczywistnienia idei zrównoważonego rozwoju. Wzmocnieniem wskazanych działań jest proponowana m.in. przez M. Obrębskiego [Obrębski 1998] grupa czynników oddziałujących na postrzeganie danego obszaru przez potencjalnych inwestorów, inne gminy, instytucje i mieszkańców, takich jak:

- dostępność infrastruktury lokalnej – zarówno technicznej, jak i społecznej;
- możliwość kooperacji jednostek w systemie lokalnym;
- walory rynku lokalnego, w tym rynków zbytu dla producentów i rynków konsumentów;
- efekty innowacji i informacji;
- jakość środowiska przyrodniczego;
- lokalne zasoby pracy (ich jakość i struktura).

Syntetyzując poglądy w kwestii kryteriów sprzyjających zintegrowanemu rozwojowi obszarów wiejskich, można stwierdzić, że jest to problem wielowątkowy, wieloaspektowy, o różnym zasięgu i skali, jest to przede wszystkim sfera odpowie-

działności poszczególnych instytucji i osób uczestniczących we wdrażaniu programu. Mimo że kierunek, tempo i zakres zmian dokonujących się na obszarach wiejskich są domeną samorządu wojewódzkiego, który jest odpowiedzialny za realizację programów strategicznych o zasięgu regionalnym [*Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. ...*], to można wskazać LGD jako nowy podmiot, a zarazem szczebel w strukturze instytucjonalnego wsparcia rozwoju obszarów wiejskich. Obecny zakres aktywności partnerstw terytorialnych (LGD) legitymizuje przypisanie tym instytucjom celów służących kształtowaniu ładu zintegrowanego, wśród których E. Panfiluk wymienia [Panfiluk 2003]:

- równomierne i harmonijne przemiany strukturalne, prowadzące do stopniowego zmniejszenia i eliminacji ukształtowanych dysproporcji i deformacji,
- kształtowanie układów minimalizujących konflikty funkcjonalne, ekologiczne i społeczne,
- tworzenie układów zapewniających coraz wyższą jakość życia oraz efektywność gospodarowania.

4. Zakończenie

Koncepcje rozwoju obszarów wiejskich ewoluują w stronę idei, która skupia wszystkie problemy związane z wzajemnymi powiązaniem między środowiskiem naturalnym a rozwojem ludzkim. Skłania to do poszukiwania odpowiedzi m.in. na pytania o pożądany kierunek rozwoju obszarów wiejskich, a także zakres działań decydentów uwzględniający potrzeby obecnego i przyszłych pokoleń. Odpowiedzi na te pytania są daleko niezadowolające, chociażby ze względu na fakt, że kierunki, tempo, a przede wszystkim zintegrowany charakter rozwoju obszarów wiejskich są uzależnione od wielu czynników, w tym m.in. od położenia, typu ukształtowania terenu, odrębności lokalnej przyrody i stanu środowiska naturalnego, poziomu zagospodarowania obszaru, wpływu lokalnych zachowań i obyczajów itp. W tym kontekście, za m.in. J. Paryskiem [Parysek 2001] i M. Adamowiczem [Adamowicz 2005], fundamentalny wymiar współczesnej koncepcji wdrażania strategii i programów zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich można sprowadzić do traktowania:

- poziomu zaspokojenia potrzeb lokalnej społeczności, jej aspiracji, zadowolenia itp. jako podstawowych kryteriów rozwoju,
- rozwoju lokalnego jako procesu,
- mieszkańców danego terytorium jako podmiotu rozwoju lokalnego,
- czynników wewnętrznych jako decydujących głównie o tempie rozwoju,
- rozwoju lokalnego w kontekście znacznie szerszym niż rozwój lokalnej gospodarki.

Z przeprowadzonych wywiadów wynika, że możliwości realizacji zidentyfikowanych priorytetów w układach lokalnych zależą od sprawności instytucji odpowiedzialnych za rozwój, a także od relacji gmina–sektor społeczny–sektor gospodarczy. Opinie respondentów pozwalają sformułować tezę, że w stymulowaniu rozwoju ob-

szarów wiejskich uprzywilejowana jest rola decydentów, a więc instytucji zarządzających środkami, w tym głównie unijnymi. W wyborach respondentów, dotyczących czynników stymulujących zrównoważony rozwój obszarów wiejskich, przeważały opinie przedkładające rozwój więzi społecznych i gospodarczych nad dbałość o środowisko naturalne, które często jest postrzegane jako bariera rozwoju aktywności gospodarczej mieszkańców. W tych warunkach zintegrowane działania na rzecz zrównoważonego rozwoju można uznać za opcję, która minimalizuje ryzyko utraty bioróżnorodności w tak atrakcyjnym turystycznie regionie, jakim są Warmia i Mazury. Na tempo przemian na obszarach wiejskich mają wpływ głównie czynniki wewnętrzne, tkwiące w potencjale przyrodniczym, gospodarczym i społecznym, jednak nie do przecenienia, jak wynika z badań, jest rola czynników zewnętrznych, do których jest zaliczana pomoc finansowa pozyskiwana ze środków krajowych i zagranicznych.

W kontekście prezentowanych opinii ważne wydaje się rozstrzygnięcie kwestii, czy wdrażane LSR są w stanie skutecznie rozwiązać istniejące problemy poprzez podejmowanie optymalnych kombinacji różnych działań. Poszukiwanie zarysów takich strategii, które obejmują niezbędne działania i uwzględniają wywoływane przez nie efekty uboczne, utrudnia złożoność powiązań między działaniami i problemami. W związku z tym główny ciężar dyskusji koncentruje się wokół możliwości i sposobów wspierania różnych inicjatyw wpisujących się w realizację celów i działań przyjętych w LSR. W konkluzji można stwierdzić, że lokalne grupy działania mogą stać się ważnym propagatorem zasad zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, pod warunkiem że w ramach partnerstw terytorialnych nie zabraknie woli i umiejętności współpracy.

Literatura

- Adamowicz M., *Sieci współpracy, grona i terytorialne systemy produkcyjne jako koncepcja rozwoju obszarów wiejskich*, „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu” 2005, t. IX, z. 2.
- Bocian A.F., *Metody i sposoby wyznaczania celów rozwojowych regionu*, [w:] A.F. Bocian (red.), *Rzecz o rozwój regionalny. Podstawowe cele i wyzwania*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2007.
- Borys T., *Programowanie ekorozwoju gminy. Strategia zarządzania środowiskowego w przedsiębiorstwie i gminie*, Polskie Zrzeszenie Inżynierów i Techników Sanitarnych w Poznaniu, Poznań–Białystok 1999.
- Borys T., *Wskaźniki rozwoju zrównoważonego. Podstawowe kierunki badań i zastosowań*, „Ekonomia i Środowisko 2002”, nr 1(21).
- Borys T. (red.), *Zarządzanie zrównoważonym rozwojem. Agenda 21 w Polsce – 10 lat po Rio*, Wydawnictwo „Ekonomia i Środowisko”, Białystok 2003.
- Brodziński Z., *Partnerstwo terytorialne na rzecz rozwoju obszarów wiejskich – efekty działań na przykładzie województwa warmińsko-mazurskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego”, nr 530, Szczecin 2009.

- Cichoń J., *Instrumenty kreowania rozwoju na poziomie lokalnym*, [w:] M. Adamowicz (red.), *Strategie rozwoju lokalnego*, t. I, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2003.
- Flora C.B., Gasteyer S., Fernandez-Baca E., Banerji D., Bastian S., Aleman S., *Local participation in research & extension for conservation & development of natural resources: a summary of approaches*, Paper presented at the Sixteenth meeting of the International Farming Systems Association, Santiago, Chile, 30 November 2000.
- Florczak W., *Wskaźniki zrównoważonego rozwoju*, „Wiadomości Statystyczne” 2008, nr 3.
- Graczyk A. (red.), *Teoria i praktyka zrównoważonego rozwoju*, Wydawnictwo Eko Press, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 2007.
- Greer J., Greer G., *Experiences of agricultural extension*, MAF Policy Information Paper, no. 12, <http://www.maf.govt.nz/MAFnet/publications/agext> (accessed June 2001).
- Kaca E., Chyłek E.K., *Przestrzenny rozwój wsi i obszarów wiejskich nowym kierunkiem działalności badawczo-rozwojowej w kompetencji Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi*, [w:] *Rola nauki w rozwoju wsi, rolnictwa i rynków rolnych w procesie integracji z UE*, Wydawnictwo KCDRRiOW, Brwinów 2001.
- Kaleta A., *Obszar wiejski i koncepcje jego rozwoju*, [w:] A. Kaleta (red.), *Rozwój obszarów wiejskich w perspektywie integracji z Unią Europejską*, Wydawnictwo UMK w Toruniu, Toruń 1999.
- Kidd S., *Landscape Planning and the Regional Scale: an example from North West England*, Landscape Research, London 2000, no. 25(3).
- Obrębski M. (red.), *Marketingowa strategia rozwoju przestrzeni*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 1998.
- Panfiluk E., *Kształtowanie ład przestrzennego w świetle koncepcji zrównoważonego rozwoju*, „Ekonomia i Środowisko” 2003, nr 1(23).
- Papuziński A. (red.), *Zrównoważony rozwój od utopii do praw człowieka*, Oficyna Wydawnicza Branta, Bydgoszcz 2005.
- Parteka T., *Planowanie strategiczne w równoważeniu struktur regionalnych*, „Studia KPZR PAN”, t. C VIII, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- Parysek J., *Podstawy gospodarki lokalnej*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2001.
- Piekarska E., *Rola planu zagospodarowania przestrzennego województwa w równoważeniu rozwoju regionu na przykładzie województwa warmińsko-mazurskiego*, [w:] R. Horodelski, C. Sadowiska-Snarska (red.), *Walory przyrodnicze jako czynnik rozwoju regionów wschodniej Polski*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok 2003.
- Piontek B., *Koncepcja rozwoju zrównoważonego i trwałego Polski*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
- Polska wieś 2010. Raport o stanie wsi*, red. J. Wilkin, I. Nurzyńska, FDPA, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010.
- Prytty J., *Sustainable Development for Local Economies. Centre for Environment and Society*, University of Essex 1998.
- Putnam R., *Demokracja w działaniu*, Znak, Kraków 1995.
- Satterthwaite D., Tacowi C., *The Urban part of rural development: the role of small land intermediate Urban centrem In rura land regional development and poverty reduction*, International Institute for Environment and Development 2003.
- Sawicka Z., Wiatrak A.P., *Sens, uwarunkowania i znaczenie komparatywnych badań rozwoju obszarów wiejskich na przykładzie Bawarii i Małopolski*, „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej” 2008, nr 4(317).
- Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa*, DzU 2001, nr 142, poz. 1590 z późn. zm.
- Wiatrak A.P., *Rozwój zrównoważony w strategii rozwoju gminy*, [w:] M. Adamowicz (red.), *Strategie rozwoju lokalnego*, t. I, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2003.

Wilkin J., *Dlaczego potrzebujemy długookresowej strategii zintegrowanego rozwoju wsi i rolnictwa w Polsce*, „Wieś i Rolnictwo” 2004, nr 2.

SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL AREAS IN TERRITORIAL PARTNERSHIP STRATEGIES

Summary: The paper presents the possibilities and problems of stimulating sustainable development of rural areas on the example of the activity of LAG. The opinions were chosen within the inquiry method in 2010 among 182 representatives coming from 14 local activity groups functioning on Warmia and Mazury voivodeship.

The aims and activities implemented by LAG within local development strategy become part of the sustainable development ideas, as they include mainly:

- economy development support, including local entrepreneurship, cooperation of enterprises and local products support,
- popularization and support of different social initiatives,
- promotion of rational utilization of local resources, mainly natural environment,
- space management, on the example of prospects including tourism tracks, village renovation, etc.,
- cooperation development within territorial partnerships with the participation of representatives of different sectors of socio-economic village life.

Keywords: sustainable development, rural areas strategy, local activity group.